

พัฒนากรรนน้ำปานะจากสมัยพุทธกาลถึงยุคปัจจุบัน

The Development of Pāna from the Buddhist Era to the Present Day

สมบูรณ จารุณ¹

Somboon Jaruna¹

Email : samaja_@hotmail.com¹

Received: June 24, 2025 Revised: July 20, 2025 Accepted: July 23, 2025

บทคัดย่อ

บทความนี้ศึกษาพัฒนาการของ “น้ำปานะ” ในพระพุทธศาสนา ตั้งแต่สมัยพุทธกาลจนถึงยุคปัจจุบัน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาหลักการและแนวคิดของน้ำปานะในคัมภีร์พระพุทธศาสนา และเพื่อศึกษาวิวัฒนาการของน้ำปานะ จากการศึกษาพบว่า ในสมัยพุทธกาล พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตน้ำปานะ ซึ่งเป็นเครื่องดื่มที่ทำจากผลไม้ ใบไม้ หรือดอกไม้ เพื่อให้พระภิกษุสงฆ์ใช้ดื่มดับกระหายและบรรเทาความหิวในเวลาวิกาล โดยมีหลักเกณฑ์และข้อจำกัดต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับพระธรรมวินัย เช่น ชนิดของวัตถุดิบ วิธีการทำ และการฉัน เมื่อกาลเวลาผ่านไป น้ำปานะได้มีการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาไปตามบริบทของสังคม เทคโนโลยี และความหลากหลายของเครื่องดื่มในปัจจุบัน ซึ่งมีทั้งเครื่องดื่มที่สามารถอนุญาตเป็นน้ำปานะได้ และเครื่องดื่มที่ขาดต่อการวินิจฉัย การทำความเข้าใจถึงหลักการเดิมของน้ำปานะจึงมีความสำคัญในการพิจารณาเครื่องดื่มต่าง ๆ ในยุคปัจจุบัน บทความนี้เสนอแนะให้มีการศึกษาเพิ่มเติมเกี่ยวกับน้ำปานะในเชิงประวัติศาสตร์และวิทยาศาสตร์ เพื่อให้สังคมได้ตระหนักถึงคุณประโยชน์ของน้ำปานะอย่างแท้จริง

คำสำคัญ: น้ำปานะ, พัฒนาการ, พุทธศาสนา

Abstract

This article explores the development of "Pana" (a type of permissible drink for Buddhist monks) in Buddhism from the time of the Buddha to the present day. The objectives are to study the principles and concepts of Pana in Buddhist scriptures and to examine its development over time. The study reveals that during the Buddha's era, Pana, made from fruits, leaves, or flowers, was permitted for the monastic community as a drink to quench thirst and alleviate hunger during the off-mealtime. This was

¹ อาจารย์ประจำมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโอส นครปฐม.

governed by various principles and restrictions related to the monastic discipline (Vinaya), such as the types of ingredients, preparation methods, and consumption. Over time, Pana has undergone changes and developments in response to societal contexts, technology, and the diversity of contemporary beverages. Some modern drinks can be considered permissible Pana, while others are more challenging to categorize. Understanding the original principles of Pana is crucial for evaluating present-day beverages. This article suggests further study of Pana from historical and scientific perspectives to enhance societal awareness of its true benefits.

Keywords: Pana, Development, Buddhism

บทนำ

นักบวชในทางพระพุทธศาสนา ที่เรียกว่า “ภิกษุ”² นั้น คือ มีการดำเนินชีวิตเป็นอยู่เรียบง่าย ภิกษุจะต้องปลงผมและหนวดเคราเกลี้ยงเกลา นุ่งห่มผ้าข้อมน้ำฝาด นอนบนเครื่องลาดด้วยไม้หรือบนเตียงที่ถักด้วยหวาย³ เทียบภิกษาจารเลี้ยงชีวิต ฉันทอาหารเพียงเพื่อหล่อเลี้ยงร่างกายให้มีกำลังอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ การดำเนินชีวิตต้องอาศัยชาวบ้าน ภิกษุไม่สามารถหาสิ่งหนึ่งสิ่งใดได้ตามต้องการ เมื่อต้องการของร้อนจะได้ของเย็น เมื่อต้องการของเย็นจะได้ของร้อน ชีวิตภิกษุเป็นชีวิตที่ผิดเคือง มีข้อจำกัดในเรื่องของกาลเวลาเข้ามาเกี่ยวข้อง วิถีชีวิตของภิกษุจึงเป็นวิถีชีวิตที่กระทำไต่ยาก ทวนกระแสชาวโลกโดยสิ้นเชิง

การดำรงชีวิตของภิกษุนั้น ต้องเคารพในพระธรรมวินัย มีทั้งข้อที่ทรงห้ามและข้อที่ทรงอนุญาต อยู่ในศีล 227 ข้อ การประพฤติพรหมจรรย์เพื่อความหลุดพ้นจากกองทุกข์ การแสวงหาอาหารเลี้ยงชีวิต ผ้านุ่ง ผ้าห่ม ที่อยู่อาศัยและยารักษาโรคที่แตกต่างจากฆราวาสโดยทั่วไป การแสวงหาอาหารเลี้ยงชีวิตของภิกษุโดยการบิณฑบาต ฉันทัตถาหารในเวลาตั้งแต่อรุณขึ้น ไปจนถึงเที่ยงวัน โดยงดเว้นจากการฉันทอาหารในเวลาวิกาล

เมื่อมีผู้เข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้าแล้วประสงค์จะอุปฐากบำรุง ถวายน้ำดื่มให้แก่ภิกษุฉันทในเวลาวิกาล พระพุทธองค์ทรงปรารภเหตุนี้ จึงได้ทรงอนุญาตน้ำดื่มที่ทำมาจากผลไม้ หรือที่เรียกว่า “น้ำปานะ” ไว้ เพื่อเป็นเครื่องดื่มสำหรับดับกระหายและบรรเทาความทิวให้กับพระภิกษุมีกำลังเพื่อประพฤติพรหมจรรย์ และเพื่อรักษาครัทธาของทายกทายิกาผู้ถวาย

²วิมทา. (ไทย) 1/45/33.

³ช.ธ.อ. (ไทย) 40/184.

ปัจจุบันความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยี มีสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ เกิดขึ้นมากมาย อาทิเช่น ไม่ว่าจะเป็นยานพาหนะ พัดลม ตู้เย็น เครื่องซักผ้า และเครื่องใช้ไฟฟ้าทุกชนิด หรือแม้แต่เครื่องมือสื่อสาร เหล่านี้ล้วนทำให้วิถีชีวิตชาวโลกเปลี่ยนไปมีความสะดวกสบายยิ่งขึ้น แต่วิถีชีวิตของภิกษุแล้วยังคงสงบ เรียบง่ายแบบเดิม

เครื่องอุปโภคและบริโภคในสมัยนี้ โดยเฉพาะอาหารและเครื่องดื่มที่เปลี่ยนแปลงไปนั้น ตลาดการค้าเครื่องดื่มมีการแข่งขันกันสูงมาก มีผลิตภัณฑ์เครื่องดื่มออกมาสู่ท้องตลาดมากมาย หลากหลายประเภท เพื่อตอบสนองความต้องการของผู้บริโภคเกือบทุกเพศ ทุกวัย มีตั้งแต่เครื่องดื่ม น้ำแร่ นมจืด นมเปรี้ยว น้ำผลไม้ชนิดที่มีกากผสมและไม่มีกากผสม น้ำอัดลม เครื่องดื่มชูกำลัง น้ำชาเขียว กาแฟ โอวัลติน ชูปโกสเก็ต เครื่องดื่มรังกา ฯลฯ

เครื่องดื่มเหล่านี้ เมื่อมองจากรูปลักษณ์ภายนอกแล้ว อาจเกิดความสงสัยขึ้นว่า เครื่องดื่มต่างๆ ที่มีอยู่ตามท้องตลาดนั้น เครื่องดื่มชนิดใดบ้างที่จะเป็นน้ำปานะสำหรับภิกษุได้ เครื่องดื่มชนิดใดภิกษุฉันในเวลาวิกาลได้ เครื่องดื่มชนิดใดที่ภิกษุฉันในเวลาวิกาลไม่ได้ และน้ำปานะที่จะถวายพระมีความเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมอย่างไรบ้าง

น้ำปานะในสมัยพุทธกาล

ก่อนที่จะเราได้ทราบถึงวิวัฒนาการของน้ำปานะนั้น จำเป็นที่เราจะต้องทราบถึงน้ำปานะในครั้งพุทธกาลเสียก่อนว่าคืออะไร มีความเป็นมาอย่างไร มีกี่ชนิด และมีขั้นตอนวิธีการทำอย่างไร

ความหมาย ในปทานุกรม บาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต ฉบับพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ “ปาน” หมายความว่า การดื่ม, เป็นไปในอรรถคือ 1. เปียย (น้ำดื่ม) 2. ปีติ (การดื่ม)⁴

ในพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 “ปานะ” หมายความว่า เครื่องดื่ม, น้ำดื่ม⁵

“ปาน” หมายถึง น้ำดื่ม, เครื่องดื่ม (ปานีย) วิเคราะห์ว่า ปาตัพพ ปิวิตัพพนติ ปานํ น้ำที่ควรดื่ม ปา ธาตุในความหมายว่า ดื่ม ยุ ปัจจัย แปลง ยุ เป็น อน⁶

⁴พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ, ปทานุกรม บาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต ฉบับพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ, พิมพ์ครั้งที่ 6 (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2564), หน้า 520

⁵ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542, พิมพ์ครั้งที่ 1 (กรุงเทพมหานคร : นามมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น, 2546), หน้า 695

⁶พระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี สุรเตโช), ศัพท์วิเคราะห์, พิมพ์ครั้งที่ 4 (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เลี้ยงเชิง เพียรเพื่อพุทธศาสน์ จำกัด, 2558), หน้า 571

“ปานะ-อัฐปาน” หมายถึง น้ำดื่ม, เครื่องดื่ม ในคำวัดหมายถึง น้ำที่ควรดื่ม ได้แก่ น้ำที่คั้นจากผลไม้สำหรับถวายพระ พระดื่มได้แม้ในเวลาวิกาล เรียกน้ำเช่นนั้นว่า น้ำปานะ

น้ำปานะที่ท่านกำหนดไว้มี 8 ชนิด เรียกว่า อัฐปาน หรือ น้ำอัฐปาน (น้ำปานะ 8) คือน้ำมะม่วง น้ำชมพูหรือน้ำหว่า น้ำกล้วยมีเมล็ด น้ำกล้วยไม่มีเมล็ด น้ำมะขาง น้ำลูกจันทน์หรือน้ำองุ่น น้ำเหง้าบัว น้ำมะปรางหรือลิ้นจี่

น้ำปานะและเครื่องดื่มต่างๆ ที่มีไขของมีนเมาและไม่มีธัญชาติผสมอยู่ด้วย เช่นน้ำพุทรา น้ำแห้ว น้ำอ้อย น้ำตาล น้ำอติลตต่างชนิด อนุโลมเข้าในน้ำปานะนี้ด้วย⁷

“น้ำปานะ” เป็นคำที่ตัดมาจากคำว่า “อัฐปานะ” ใช้ในภาษาไทยว่า “อัฐปาน” เขียนเป็น “อัฐปาน” ก็มี “อัฐปาน” บาลีเขียนว่า “อฏฐปาน”⁸ ประกอบด้วย อฏฐ + ปาน “อฏฐ” แปลว่า แปด “ปาน” (ปา-นะ) แปลตามศัพท์ว่า น้ำอัน...พึงดื่ม, น้ำสำหรับดื่ม, เครื่องดื่ม, การดื่ม

สรุปได้ว่า น้ำปานะ น้ำอัฐปานะ หรือน้ำอัฐปาน หมายถึง น้ำดื่ม หรือเครื่องดื่ม ที่ทายกทายิกา นำมาถวายภิกษุ สามเณร และภิกษุ สามเณร สามารถฉันได้ในเวลาตั้งแต่เที่ยงวันเป็นต้นไป ตามที่พระธรรมวินัยอนุญาต

ความเป็นมา สมัยหนึ่ง เกณียชฎิลได้ทราบข่าวว่าพระพุทธเจ้าเสด็จจาริกถึงอาปณนิคม โดยคิดว่าเราน่าจะนำอะไรไปถวายพระสมณโคตม แล้วคิดต่อไปอีกว่า พวกฤๅษีผู้เป็นอาจารย์ของพวกพราหมณ์มีฤๅษี อฏฐกะ ฤๅษีวามกะ ฤๅษีวามเทวะ เป็นต้น เป็นผู้ไม่ฉันอาหารในเวลาราตรี จึงฉันในเวลาวิกาล ฤๅษีเหล่านี้ยิมนต์น้ำดื่ม แม้พระสมณโคตมก็น่าจะยิมนต์น้ำดื่มบ้าง จึงเข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้า แล้วถวายน้ำดื่ม พระพุทธเจ้าทรงรับน้ำดื่มของเกณียชฎิล พร้อมทั้งให้ถวายภิกษุสงฆ์ ทรงปรารภเหตุที่เกณียชฎิล ทูลขอถวายน้ำดื่มนี้ จึงทรงอนุญาตน้ำอัฐปานว่า⁹ “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตน้ำอัฐปาน คือ 1) น้ำมะม่วง 2) น้ำหว่า 3) น้ำกล้วยมีเมล็ด 4) น้ำกล้วยไม่มีเมล็ด 5) น้ำมะขาง 6) น้ำลูกจันทน์หรือองุ่น 7) น้ำเหง้าบัว 8) น้ำมะปรางหรือลิ้นจี่

⁷ พระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี สุรเตโช), **พจนานุกรม เพื่อการศึกษาพุทธศาสนา**, พิมพ์ครั้งที่ 5 (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม, 2553), หน้า 583

⁸ ประยุทธ์ หลงสมบูรณ์, **พจนานุกรมมคธ-ไทย**, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ธรรมสาร จำกัด, 2546), หน้า 21.

⁹ อนุชานามิ ภิกขเว อฏฐ ปานานิ อมพปานํ ชมพูปานํ โจจปานํ โมจปานํ มธุกปานํ มุททิกปานํ สาธุกปานํ ฝารุสกปานํ อนุชานามิ ภิกขเว สพพิ ผลรสํ ฐเปตวา ธณณผลรสํ อนุชานามิ ภิกขเว สพพิ ปตตรสํ ฐเปตวา ทากรสํ อนุชานามิ ภิกขเว สพพิ ปุพพรสํ ฐเปตวา มธุกปุพพรสํ อนุชานามิ ภิกขเว อุจจุรสนติ, วิ.ม. (บาลี) 5/300/84.

ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตน้ำผลไม้ทุกชนิด เว้นน้ำดื่มเมล็ดข้าวเปลือก ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตน้ำใบไม้ทุกชนิด เว้นน้ำฝักทอง ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตน้ำดอกไม้ทุกชนิด เว้นน้ำดอกมะขาง ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตน้ำอ้อยสด”¹⁰

ชนิดของน้ำปานะ น้ำดื่มที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตไว้นั้นนอกจากผลไม้ 8 ชนิด ตามชื่อของน้ำอัฐฐบัน แต่เมื่อพิจารณาจากข้อความข้างต้นจะพบว่าที่ตรัสอนุญาตน้ำปานะ ก็ทรงอนุญาตน้ำผลไม้เกือบจะทุกชนิด ทรงอนุญาตน้ำใบไม้เกือบจะทุกชนิด ทรงอนุญาตน้ำดอกไม้เกือบจะทุกชนิด และทรงอนุญาตน้ำอ้อยสดไว้

ในอรรถกถาพระวินัย ท่านขยายความว่า บรรดาน้ำปานะ 8 ชนิดนั้น

อัมพปานะ ได้แก่ น้ำปานะที่ทำด้วยน้ำผลมะม่วงดิบหรือสุก

ขัมพปานะ ได้แก่ น้ำปานะที่ทำด้วยผลหว่า

โจกปานะ ได้แก่ น้ำปานะที่ทำด้วยผลกล้วยไม้เมล็ด

โมกปานะ ได้แก่ น้ำปานะที่ทำด้วยผลกล้วยไม้เมล็ด

มรูกปานะ ได้แก่ น้ำปานะที่ทำด้วยรสชาติแห่งผลมะขาง และน้ำมะขางนั้น เจือน้ำจิ้งจก ล้วนๆ ไม่สมควร

มุททิกปานะ ได้แก่ น้ำปานะที่เขาคั้นผลจันทน์ในน้ำทำเหมือนอัมพปานะ.

สาธุกปานะ ได้แก่ น้ำปานะที่เขาคั้นแงอบลแดงและอบลเขียวเป็นต้นทำ

ผารุสกปานะ ได้แก่ น้ำปานะที่ทำด้วยผลมะปราง¹¹

กัปปิยะอนุโลม คือ น้ำปานะที่สมควร ได้แก่ น้ำผลไม้เล็ก เช่น หวาย มะขาม มะม่วง มะขวิด สะคร้อ และเล็บเหยี่ยว เป็นต้น¹²

อกัปปิยะปานะอนุโลม คือ น้ำปานะที่ไม่สมควร ได้แก่

น้ำแห่งรัญญูชาติ 7 ชนิด คือ ข้าวสาลี ข้าวเปลือก ข้าวเหนียว ข้าวละมาน ข้าวฟ่าง ลูกเดือย และหญ้ากับแก้ว

น้ำแห่งมหาผล (ผลไม้ใหญ่) 9 ชนิด คือ ผลตาล มะพร้าว ขนุน สาเก น้ำเต้า ฟักเขียว แตงไท แตงโม และฟักทอง¹³

น้ำแห่งอุปรัณณชาติ (ถั่วต่างๆ) ทุกชนิด เช่น ถั่วเหลือง ถั่วเขียว ถั่วดำ เป็นต้น

นอกจากนี้ ในพระสูตร ขุททกนิกาย มหานิทเทส ยังมีปรากฏน้ำปานะ 8 อย่าง เป็น 2 ชุด คือ

1) อัมพพานํ น้ำมะม่วง

¹⁰ วิ.ม. (ไทย) 5/300/132.

¹¹ วิ.ม.อ (ไทย) 7/187.

¹² วิ.ม.อ (ไทย) 7/190.

¹³ วิ.ม.อ (ไทย) 7/189-190.

- 2) ชมพูปาน น้ำหว่า
 - 3) โจจปาน น้ำกล้วยมีเมล็ด
 - 4) โม่จปาน น้ำกล้วยไม่มีเมล็ด
 - 5) มธุกปาน น้ำมะขาง
 - 6) มุททิกปาน น้ำลูกจันทน์หรือน้ำองุ่น
 - 7) สาธุปาน น้ำเหง้าบัว
 - 8) ผารุสปาน น้ำมะปรางหรือลิ้นจี่
- น้ำปานะ 8 อีกอย่างหนึ่ง
- 1) โกสมพปาน น้ำสะคร้อ
 - 2) โกลปาน น้ำผลเล็บเหยี่ยว
 - 3) พทรปาน น้ำพุทรา
 - 4) ฌฎปาน น้ำเปรียง
 - 5) เตลปาน น้ำผสมน้ำมัน
 - 6) ยาคูปาน น้ำข้าวยาคุ
 - 7) ปโยปาน น้ำนม
 - 8) รสปาน น้ำรส¹⁴

ในอรรถกถาขุททกนิกาย มหานิทเทส ท่านอธิบายว่า

โกสมพปาน น้ำสะคร้อ คือ น้ำทำด้วยผลสะคร้อ

โกลปาน น้ำผลเล็บเหยี่ยว คือ น้ำทำด้วยผลเล็บเหยี่ยว

พทรปาน น้ำพุทรา คือ น้ำทำด้วยผลพุทราลูกใหญ่ เหมือนน้ำผลมะม่วง

ฌฎปาน ปานะที่ทำด้วยเปรียง ได้แก่ น้ำเนยใส

เตลปาน น้ำมัน ได้แก่ น้ำมันงา เป็นต้น

ยาคุปาน น้ำข้าวยาคุ คือ น้ำข้าวยาคุมีรสเปรี้ยว เป็นต้น

ปโยปาน ได้แก่ น้ำนม

รสปาน คือ ปานะที่ทำด้วยรสมีรสฝัก เป็นต้น¹⁵

สรุปได้ว่า น้ำอัฐฐปาน หรือ น้ำปานะ ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา แท้ที่จริงแล้วไม่ได้มีเพียง 8 ชนิดเท่านั้น น้ำปานะที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนานั้น มีมากมายหลากหลายชนิด

วิธีทำน้ำปานะ วิธีทำน้ำปานะที่ท่านแนะไว้ คือ ถ้าผลยังดิบก็ทุบหรือผ่าฝานใส่ลงในน้ำให้สุกด้วยแดด แต่ถ้าผลสุกก็ปอกหรือควั่นผลไม้ชิ้นนั้น เอาผ้าขาวบางห่อแล้วบิดให้ตึง อัดเนื้อผลไม้ให้

¹⁴ ชุ.ม. (บาลี) 29/159/310, ชุ.ม. (ไทย) 29/159/444.

¹⁵ ชุ.ม.อ. (ไทย) 66/404

คายน้ำออกจากผ้า อย่าให้มีกาก หลังจากนั้นเติมน้ำลงไปให้พอดี สามารถปรุงด้วยน้ำตาลและเกลือ เป็นต้น ที่รับประทานในวันนั้น

แต่การทำน้ำปานะนี้มีข้อจำกัดที่จะพึงทราบคือ 1) น้ำปานะที่ภิกษุทำเอง ถือเป็นเหมือน ยาวกาลิก เพราะรับประทานผลไม้มาทั้งผล อนุสัมบันทำลาย จึงควรฉันในเวลาวิกาล 2) ของที่ นำมาปรุง เช่น น้ำตาล และเกลือ ห้ามมิให้อาหารของที่รับประทานค้างคืนมาใช้ 3) น้ำปานะที่ทำนี้ เย็น ก็ดี สุกด้วยแสงอาทิตย์ก็ดี ย่อมควร สุกด้วยไฟไม่ควร¹⁶

ความสัมพันธ์ระหว่างน้ำปานะสิกขาบทอื่น

การที่จะวินิจฉัยว่าน้ำดื่มต่างๆ ชนิดไหนบ้างจัดเป็นน้ำปานะ ชนิดไหนบ้างไม่จัดเป็นน้ำ ปานะ จะต้องอาศัยสิกขาบทและอนุญาตพิเศษอื่นๆ มาเป็นองค์ประกอบของการวินิจฉัย เช่น

1. วิกาลโภชนสิกขาบท ข้อบัญญัติที่มาใน วิกาลโภชนสิกขาบทว่า “ก็ ภิกษุใดเคี้ยวของ เคี้ยว หรือฉันของฉันในเวลาวิกาล ต้องอาบัติปาจิตตีย์”¹⁷

น้ำปานะนั้นมีกากเจือปนอยู่มากหรือทำจากธัญชาติ 7 ชนิด มหาผล 9 ชนิด และ อปรัณณชาติทุกชนิด ชันจนเป็นอาหารได้ เมื่อภิกษุฉันน้ำปานะเข้าไป น้ำปานะก็จะมีคติด้อย่างอาหาร ไม่จัดเป็นน้ำปานะได้ ภิกษุผู้ฉันน้ำปานะดังกล่าวเข้าไปจึงเป็นเหมือนว่าฉันอาหารในเวลาวิกาลก็ จะต้องอาบัติในสิกขาบทนี้

2. สันนิธิการกสิกขาบท

ข้อบัญญัติที่มาใน สันนิธิการกสิกขาบทว่า “ก็ ภิกษุใด เคี้ยวของเคี้ยว หรือฉันของฉันที่ เกือบสะสมไว้ ต้องอาบัติปาจิตตีย์”¹⁸

ภิกษุทำน้ำปานะด้วยของที่เกือบสะสมไว้ เช่น เกลือและน้ำตาล เป็นต้น แล้วฉันน้ำปานะ นั้นเข้าไป ภิกษุก็ต้องอาบัติในสิกขาบทนี้ ดังนั้น จึงมีข้อจำกัดในการที่ภิกษุทำน้ำปานะด้วยตนเอง และนำของที่เกือบสะสมไว้มาปรุง

3. ปณิตโภชนสิกขาบท ข้อบัญญัติที่มาใน ปณิตโภชนสิกขาบทว่า “อนึ่ง ภิกษุใดไม่เป็น ใช้ ออกปากขอโภชนะอันประณีตเช่นนี้ คือ เนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อย ปลา เนื้อ นมสด นม สัม มาเพื่อตนแล้วฉัน ต้องอาบัติปาจิตตีย์”¹⁹

คำว่า นมสด ในสิกขาบทนี้ มีคติดเป็นปณิตโภชนะ (อาหาร) ภิกษุไม่เป็นใช้อยากขอ น้ำนมมาดื่ม เมื่อดื่มน้ำนมก็ต้องอาบัติในสิกขาบทนี้ หรือเมื่อภิกษุดื่มน้ำนมในเวลาวิกาลซึ่งน้ำนม

¹⁶ คุรยละเอียดใน วิ.ม.อ (ไทย) 7/186-187.

¹⁷ วิ.ม.หา. (ไทย) 2/248/405.

¹⁸ วิ.ม.หา. (ไทย) 2/253/408.

¹⁹ วิ.ม.หา. (ไทย) 2/259/411.

มีคติเป็นปณิธาน ฤกษ์ก็จะต้องอาบัติในวิกาลโภชนสิกขาบท แต่ยังมีน้ำนม (ปโยปาน)²⁰ ที่มาในพระสูตร ซึ่งท่านจัดเป็นน้ำปานะ เมื่อฤกษ์ดื่มอย่างน้ำปานะ ก็จะมีคติเป็นน้ำปานะ

ดังนั้น ในเรื่องของน้ำนมนี้ จึงมีคติที่จะสามารถตีความได้เป็น 2 นัยยะ คือ ถ้าถือเอาตามพระวินัย “น้ำนม” ไม่จัดเป็นน้ำปานะ แต่ถ้าถือเอาตามพระสูตร “น้ำนม” ก็จัดเป็นน้ำปานะ

4. สุราปานสิกขาบท ข้อบัญญัติที่มาใน สุราปานสิกขาบทว่า “ฤกษ์ต้องอาบัติปาจิตตีย์ เพราะดื่มสุราและเมรัย”²¹

น้ำอ้อยและน้ำปานะที่ทำจากใบไม้ ดอกไม้ ผลไม้ เมื่อล่วงเลยเวลา 1 วันและ 1 คืนไป น้ำปานะนั้นก็จะมีคตินัยยะเมรัย ไม่จัดเป็นน้ำปานะที่จะฉันได้ และเครื่องดื่มทุกชนิดที่เป็นสุราและเมรัย ไม่จัดเป็นน้ำปานะอย่างแน่นอน เมื่อฤกษ์ดื่มเข้าไปก็ต้องอาบัติในสิกขาบทนี้ และสิกขาบทนี้ก็เป็นโลกวัชชะ ดังนั้น เมื่อฤกษ์จะฉันน้ำปานะ จึงควรที่จะสำรวจระวังในการดื่ม

5. อนุญาตพิเศษ ข้อที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตไว้เป็นกรณีพิเศษอยู่หลายข้อ แต่ในส่วนที่เกี่ยวกับน้ำหรือเครื่องดื่มนั้น ได้แก่ ทรงอนุญาตเฉพาะภิกษุผู้อาพาธ คือ ทรงอนุญาตน้ำข้าวใส น้ำต้มกล้วยไม้ข้น น้ำต้มกล้วยข้น น้ำต้มเนื้อไม่มีกาก แก่ภิกษุผู้เป็นไข้จำเป็นต้องได้อาหารในเวลาวิกาล²² ดังนั้น จะเห็นได้ว่า โดยปกติแล้ว น้ำข้าวใส น้ำต้มกล้วยไม้ข้น น้ำต้มกล้วยข้น น้ำต้มเนื้อไม่มีกาก ไม่จัดเป็นน้ำปานะ แต่ทรงอนุญาตพิเศษให้เฉพาะภิกษุผู้อาพาธฉันได้เท่านั้น

6. महापत्त 4 มหาปต 4 มหาปต คือ ข้อสำหรับอภัยใหญ่ (ทางพระวินัย) หรือหลักอ้างอิงสำหรับเทียบเคียง²³ ที่พระพุทธเจ้าผู้ทรงมองเห็นการณ์ไกล ได้ทรงประทานไว้ 4 อย่าง คือ

1. สิ่งใดไม่ได้ทรงห้ามไว้ว่าไม่ควร แต่เข้ากันกับสิ่งเป็นอกัปปิยะ ขัดต่อสิ่งเป็นอกัปปิยะ สิ่งนั้นไม่ควร
2. สิ่งใดไม่ได้ทรงห้ามไว้ว่าไม่ควร แต่เข้ากันกับสิ่งเป็นกัปปิยะ ขัดต่อสิ่งเป็นกัปปิยะ สิ่งนั้นควร
3. สิ่งใดไม่ได้ทรงอนุญาตไว้ว่าควร แต่เข้ากันกับสิ่งเป็นอกัปปิยะ ขัดต่อสิ่งเป็นกัปปิยะ สิ่งนั้นไม่ควร
4. สิ่งใดไม่ได้ทรงอนุญาตไว้ว่าควร แต่เข้ากันกับสิ่งเป็นกัปปิยะ ขัดต่อสิ่งเป็นกัปปิยะ สิ่งนั้นควร

²⁰ ข.ม. (บาลี) 29/159/310, ข.ม. (ไทย) 29/159/444.

²¹ วิ.ม. (ไทย) 2/327/465.

²² คูรายละเอียดยใน วิ.ม. (ไทย) 5/268/60-63.

²³ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ 11, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอส. อาร์. พรินติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, 2551), หน้า 304.

มหาปเทศ 4 นี้ ก็เป็นหลักฐานสำคัญอีกอย่างหนึ่งที่จะต้องนำมาเป็นเกณฑ์พิจารณาน้ำปานะที่มีอยู่ในปัจจุบัน มากมายหลายชนิด

จะเห็นได้ว่ามีสิกขาบท อนุญาตพิเศษ และมหาปเทศ ที่สามารถนำมาเป็นองค์ประกอบ การวินิจฉัยเครื่องดื่มต่างๆ ที่จะจัดเป็นน้ำปานะได้ และไม่ได้

อานิสงส์แห่งการถวายน้ำปานะ

ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา อานิสงส์ของการถวายน้ำปานะจากพระไตรปิฎกและอรรถกถา ดังต่อไปนี้

1. ปฐมนาวาวิมาน

สมัยหนึ่ง พระมหาโมคคัลลานะเที่ยวทเวจาริกไป เห็นเทพธิดาองค์หนึ่งกำลังเล่นอยู่ในเรือ จึงถามถึงบุญกรรมที่นางทำไว้ว่า ครั้งเกิดเป็นมนุษย์ เธอได้ทำบุญอะไรไว้ เพราะบุญอะไร เธอจึงมีอานุภาพรุ่งเรืองอย่างนี้ และวรรณะของเธอจึงสว่างไสวไปทุกทิศ

เทพธิดาจึงตอบพระมหาโมคคัลลานะว่า ครั้งเกิดเป็นมนุษย์ในชาติก่อน ดิฉันพบภิกษุทั้งหลาย ลำบากกาย กระหายน้ำ จึงชวนขวยถวายน้ำให้ท่านดื่ม ทำให้วิมานมีแม่น้ำหลายสาย ล้อมอยู่ มีหมู่ไม้ผลิดอกออกผลสะพรั่ง มีผิวพรรณงดงาม และโภคะล้วนน่าพอใจ มีอานุภาพรุ่งเรือง และมีรัศมีสว่างไสวไปทั่วทุกทิศ²⁴

2. ตติยนาวาวิมาน

สมัยหนึ่ง พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสถามเทพนารีว่า ครั้งเกิดเป็นมนุษย์ เธอได้ทำบุญอะไรไว้ เพราะบุญอะไร เธอจึงมีอานุภาพรุ่งเรืองอย่างนี้ และวรรณะของเธอจึงสว่างไสวไปทุกทิศ

เทพนารีกราบทูลพระสัมมาสัมพุทธเจ้าว่า ในชาติก่อนเมื่อครั้งยังเป็นมนุษย์ ข้าพระองค์ได้เห็นภิกษุหลายรูปลำบากกาย กระหายน้ำ จึงชวนขวยถวายน้ำฉัน ด้วยผลบุญนี้จึงบังเกิดแม่น้ำหลายสาย มีน้ำเยือกเย็น มีสวนไม้มาก มีต้นมะม่วง ต้นสาละ ต้นหมากหอม ต้นชมพู ต้นราชพฤกษ์ ต้นแคฝอยที่ออกดอกสะพรั่ง มีวิมานอันเลอเลิศส่องสว่างรุ่งเรืองรอบทั้ง 4 ทิศ ผิวพรรณข้าพระองค์จึงงดงาม และโภคะทั้งมวลก็เกิดขึ้นแก่ข้าพระองค์²⁵

3. คุตติลวิมาน

สมัยหนึ่ง พระมหาโมคคัลลานะ ถามเทพธิดาองค์หนึ่งว่า เธอได้ทำบุญอะไรไว้ เพราะบุญอะไร เธอจึงมีอานุภาพรุ่งเรืองอย่างนี้ และวรรณะของเธอจึงสว่างไสวไปทุกทิศ

²⁴ ขุ.วิ.อ. (ไทย) 48/67.

²⁵ ขุ.วิ.อ. (ไทย) 48/80.

เทพธิดาจึงตอบพระมหาโมคคัลลานะว่า ด้วยบุญกรรมที่ได้ถวายน้ำใช้และน้ำฉันแก่พระภิกษุรูปหนึ่ง ดิฉันจึงมีผิวพรรณงดงาม มีโคะอันน่าพอใจ มีอานุภาพรุ่งเรือง และมีรัศมีสว่างไสวไปทั่วทุกทิศ²⁶

4. คังคาคีรียเถระคาถา

ในสมัยพระปทุมุตระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระคังคาคีรียเถระเคยเกิดในตระกูลหนึ่ง เมื่อเจริญวัยแล้ว มีความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา จึงได้ถวายน้ำดื่มแด่พระสงฆ์ ด้วยบุญกรรมนั้น ท่านเวียนว่ายตายเกิดในเทวโลกและมนุษย์โลกตลอดแสนกัป ในเวลาที่ท่านต้องการน้ำ ไม่ว่าท่าน จะอยู่ที่ยอดเขา ยอดไม้ ในอากาศ หรือพื้นดิน น้ำย่อมเกิดแก่ท่านโดยทันที

ต่อมาในสมัยพุทธกาล ท่านเกิดเป็นบุตรของคฤหบดีคนหนึ่ง เจริญวัยแล้วอยู่ครองเรือนวันหนึ่งเกิดความสลดใจจึงออกบวช บำเพ็ญเพียร ท่านอธิษฐานจิตในพรชาแรกว่า เรายังไม่ได้บรรลุพระอรหัต จะไม่สนทนากับใครๆ ในพรชาที่สองท่านถูกหญิงคนหนึ่งทดลอง โดยแกล้งเทราน้ำนมลงไปในบาตร เผลอพูดออกมาคำเดียว ในพรชาที่สามท่านก็ได้บรรลุพระอรหัตผล²⁷

5. กิณฑสูตร

เทวดาทูลถามพระพุทธเจ้าว่า บุคคลให้สิ่งอะไรชื่อว่าให้กำลัง ให้สิ่งอะไรชื่อว่าให้วรรณะ ให้สิ่งอะไรชื่อว่าให้ความสุข ให้สิ่งอะไรชื่อว่าให้จักขุและบุคคลเช่นไรชื่อว่าให้ทุกสิ่งทุกอย่าง

พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า บุคคลให้อาหารชื่อว่าให้กำลัง ให้ผ้าชื่อว่าให้วรรณะ ให้ยานพาหนะชื่อว่าให้ความสุข ให้ประทับโคมไฟชื่อว่าให้จักขุ และผู้ที่ให้ที่พักพิวอาศัยชื่อว่าให้ทุกสิ่งทุกอย่าง ส่วนผู้ที่พร้าสอนธรรมชื่อว่าให้อมฤตธรรม²⁸

6. วนโรปสูตร

เทวดาทูลถามพระพุทธเจ้าว่า “ชนพวกไหนมีบุญ เจริญในกาลทุกเมื่อทั้งกลางวันและกลางคืน ชนพวกไหนตั้งอยู่ในธรรม สมบูรณ์ด้วยศีลเป็นผู้ไปสวรรค์”

พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า “ชนเหล่าใดสร้างอาราม สวนไม้ดอกไม้ผล ปลูกหมุ่ไม้ให้ร่มเงา สร้างสะพาน ให้โรงน้ำ บ่อน้ำ ที่พักอาศัยเป็นทาน ชนเหล่านั้นย่อมมีบุญ เจริญในกาลทุกเมื่อ ทั้งกลางวันและกลางคืน ชนเหล่านั้นตั้งอยู่ในธรรมสมบูรณ์ด้วยศีล เป็นผู้ไปสวรรค์²⁹

จากที่กล่าวมา จะเห็นได้ว่าอาหารและน้ำดื่มมีความจำเป็นต่อร่างกายของผู้ปฏิบัติธรรม ถ้าผู้ปฏิบัติธรรมได้รับอาหารและน้ำดื่มน้อยไม่เพียงพอต่อความต้องการของร่างกายแล้ว ก็เกิดความหิวกระหายได้ ทำให้ผู้ปฏิบัติธรรมเกิดนิรวณและปลิโพทังวล ไม่เป็นสัปปายะต่อการประพฤติ

²⁶ ชุ.วิ.อ. (ไทย) 48/269.

²⁷ ชุ.เถร.อ. (ไทย) 50/21.

²⁸ ส.ส.อ. (ไทย) 24/239.

²⁹ ส.ส.อ. (ไทย) 24/255.

ปฏิบัติธรรม ดังนั้น พระพุทธเจ้าทรงเห็นความสำคัญในข้อนี้จึงทรงอนุญาตการถวายน้ำปานะในเวลาวิกาล ทรงอนุโมทนาสรรเสริญการถวายอาหารและน้ำดื่มไว้ และทายก ทายิกาผู้ถวายน้ำปานะย่อมได้อานิสงส์ดังที่ได้ยกมา

เครื่องดื่มในสังคมปัจจุบัน

ปัจจุบันเครื่องดื่มมีการแข่งขันกันสูงมาก มีผลิตภัณฑ์เครื่องดื่มออกมาสู่ท้องตลาดหลากหลายชนิด เพื่อสนองความต้องการของผู้บริโภคเกือบทุกเพศ ทุกวัย เครื่องดื่มในปัจจุบันมีมากมายหลายประเภท บางประเภทดื่มแล้วได้คุณค่าทางโภชนาการ บางประเภทดื่มแล้วไปกระตุ้นระบบประสาท และบางประเภทดื่มเพื่อดับความกระหาย ถ้าจะจำแนกประเภทของเครื่องดื่มในปัจจุบัน โดยถือเอาตามส่วนประกอบหลักแล้ว สามารถจำแนกได้ 2 ประเภท คือ

3.1 กลุ่มเครื่องดื่มไม่มีแอลกอฮอล์ เครื่องดื่มฟังก์ชันนัล (มีการเติม ส่วนผสมของ วิตามิน แร่ธาตุ กรดอะมิโน คอลาเจน ไฟเบอร์และ แอลคาร์นิทีน) ประกอบด้วย น้ำดื่ม บรรจุขวด น้ำอัดลม โซดา เครื่องดื่ม บำรุงกำลัง เครื่องดื่มเกลือแร่ น้ำผัก ผลไม้ ชา กาแฟพร้อมดื่ม นมและ ผลิตภัณฑ์นม

3.2 กลุ่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ ประกอบด้วย เบียร์ สุรา ไวน์³⁰

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า เครื่องดื่มที่มีอยู่ในปัจจุบันทั้ง 2 ประเภทนั้นมิใช่ว่าจะจัดเป็นน้ำปานะได้เสียทั้งหมดเลยทีเดียว ในเครื่องดื่ม 2 ประเภทนั้นมีทั้งเครื่องดื่มที่จัดเป็นน้ำปานะและมีใช่น้ำปานะ ภิกษุผู้ฉัน และทายก ทายิกา ผู้ถวาย จำต้องทราบหลักเกณฑ์น้ำปานะเป็นเบื้องต้น ดังที่ผู้วิจัย ได้กล่าวมาแล้ว

การพัฒนาน้ำปานะสังคมปัจจุบัน

คำว่า “พัฒนา” หมายถึง การทำให้เจริญ³¹ น้ำปานะนั้น มีการพัฒนาเปลี่ยนแปลงเรื่อยมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันตามบริบทของสังคม แต่ละยุค แต่ละสมัย ในสมัยพุทธกาล น้ำปานะ คือน้ำดื่มที่คั้นสดจากพืช ผัก ผลไม้ ที่พระพุทธองค์ทรงอนุญาตไว้แก่ภิกษุทั้งหลาย เพื่อเป็นเครื่องดื่มดับกระหาย และบรรเทาความหิวในเวลาวิกาล แต่เมื่อกาลผ่านไป บริบทของสังคมเปลี่ยนไป ครั้นมาถึงในยุคปัจจุบัน น้ำปานะมีความเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมมาก คงไม่ได้หมายถึงน้ำดื่มที่คั้นสดจากพืช ผัก ผลไม้ เท่านั้น อาจจะมีคามหมายที่กว้างออกไปถึงเครื่องดื่มประเภทต่างๆ ที่ไม่ขัดต่อหลักพระธรรมวินัย ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับว่าหลักฐานที่นำมาอ้าง มุมมองและการตีความที่นำมาประกอบการพิจารณา เมื่อมองในแง่ของความเปลี่ยนแปลงของน้ำปานะ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน จะเห็นพัฒนาการของน้ำปานะใน 3 ประการ คือ

³⁰ กรมการส่งเสริมการค้าระหว่างประเทศ,เครื่องดื่ม (ทุกประเภท). [ออนไลน์].แหล่งที่มา https://www.ditp.go.th/contents_attach/780251/780251.pdf. [31 มกราคม 2567].

³¹ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542, หน้า 779.

1. **วัตถุดิบที่นำมาทำน้ำปานะ** เมื่อพิจารณาถึงวัตถุดิบที่นำมาทำเป็นน้ำปานะซึ่งพระพุทธรองค์ทรงอนุญาตไว้ จะเห็น ได้ว่า ผลไม้ที่นำมาทำเป็นน้ำปานะนั้น เป็นผลไม้ที่มีขนาดปานกลาง ไม่ใหญ่จนเกินไป มีน้ำและความหวานอยู่ในตัวเอง เป็นผลไม้ที่มีมากตามถิ่นคือชมพูทวีป และตามฤดูกาล สามารถหาได้ง่าย ให้คุณค่าทางโภชนาการสูง ที่ระบุไว้ในพระบาลี เช่น มะม่วง และหว่า³² เป็นต้น แต่ในปัจจุบันได้มีการนำพืช ผัก ผลไม้ รวมถึงพืชสมุนไพร มาทำเป็นน้ำปานะถวายพระภิกษุและสามเณร เช่น น้ำมะตูม น้ำขิง น้ำเก๊กฮวย เป็นต้น

ในส่วนของพืช ผัก ผลไม้ ที่ถูกระบุว่า ไม่ควรนำมาทำเป็นน้ำปานะนั้น เช่น ธัญญาหาร 7 ชนิด มหาผล 9 ชนิด และอปรัณณชาติทุกชนิด เมื่อพิจารณาแล้ว จะเห็นได้ว่า ธัญญาหาร 7 ชนิด มหาผล 9 ชนิด และอปรัณณชาติทุกชนิดนั้น เป็นพืชหลักทางเศรษฐกิจของสังคมในสมัยนั้น และธัญญาหาร 7 ชนิด มหาผล 9 ชนิด อปรัณณชาติทุกชนิด เมื่อนำมาทำเป็นน้ำปานะแล้วจะมีคตินเป็น 2 คือ เป็นเครื่องดื่มก็ได้ เป็นอาหารหวานคาวก็ได้ เช่น ถั่วเหลืองจะเป็นแผ่นเต้าหู้ก็ได้ จะเป็นน้ำเต้าหู้ก็ได้ น้ำถั่วเขียวที่มีความข้น เมื่อเติมน้ำตาลลงไปก็จะเป็นอาหารหวานได้ หรือแม้แต่ น้ำฟักทองที่ข้นก็เช่นเดียวกัน

ดังนั้น วัตถุดิบที่นำมาทำเป็นน้ำปานะหรืออัฐบาน ทั้งที่ภิกษุทำเองและทายก ทายิกา ทำถวายภิกษุ สามเณร จึงเปลี่ยนแปลงไปตามถิ่น ตามกาล ตามสภาพแวดล้อมที่มีภิกษุสามเณรจำพรรษาอยู่

2. **วิธีการทำน้ำปานะ หรืออัฐบาน** แต่เดิมวิธีการทำน้ำปานะหรืออัฐบาน ที่ปรากฏในคัมภีร์ ท่านแนะนำว่า ภิกษุปลูกเปลือกผลไม้ แล้วใช้ผ้าคั้นเอาน้ำผลไม้ อย่าให้มีกาก เติมน้ำ เกลือน้ำตาลลงไปให้พอดี ถ้าทำเองต้องไม่นำของที่เก็บค้างคืนไว้มากทำ จึงจะฉันเป็นน้ำปานะในเวลาวิกาลได้ ถ้าทำด้วยของที่เก็บไว้ค้างคืนต้องเป็นอนุสัมบันทำถวาย จึงควร และจากข้อความว่า “น้ำปานะเหล่านี้ เย็นก็ดี สุกด้วยแสงอาทิตย์ก็ดี ย่อมควร สุกด้วยไฟไม่ควร”³³ สามารถตีความได้ 2 นัยยะ คือ 1) น้ำปานะที่ทำนั้น ควรเป็นน้ำปานะที่สด ไม่ผ่าน ความร้อน อันจะทำให้เสียรสชาติ เสียคุณค่าทางโภชนาการไป 2) ถ้าระบุว่าควรทำให้สุกด้วยไฟแล้ว ภิกษุก็ต้องวุ่นวายกับการหุงต้มไม่แตกต่างจากชีวิตของฆราวาส จัดเป็นสามปิกกะ แปลว่า ภิกษุ เป็นคนหุงต้มให้สุกเอง

ด้วยเทคโนโลยีที่ทันสมัยในปัจจุบันมีเครื่องคั้นน้ำผลไม้ เครื่องปั่นผลไม้ ปั่นจนละเอียด ไม่มีกาก วิธีการทำน้ำปานะจึงเปลี่ยนไป ทายก ทายิกา เป็นผู้ทำน้ำปานะที่ผ่านความร้อนมาถวายภิกษุและสามเณร เครื่องดื่มในปัจจุบันล้วนมีวิธีการทำที่จะต้องผ่านความร้อนทั้งสิ้น

ในปัจจุบันเครื่องดื่มเกือบทุกประเภทที่มีบรรจุภัณฑ์ จะต้องผ่านกระบวนการพาสเจอร์ไรส์ (Pasteurization) ซึ่งเป็นกระบวนการถนอมอาหารโดยใช้ความร้อนในอุณหภูมิที่สูงเพื่อยืดอายุ

³² วิ.ม. (บาลี) 5/300/84, วิ.ม. (ไทย) 5/300/132.

³³ ดูรายละเอียดใน วิ.ม.อ (ไทย) 7/187.

การเก็บอาหาร และทำให้อาหารปลอดภัยควรแก่การบริโภค ยกเว้นเครื่องดื่มที่คั้นสด สามารถที่จะดื่มได้ทันที

3. รูปลักษณ์และบรรจุภัณฑ์ น้ำปานะหรืออัฐปาน มีวิธีการทำที่เปลี่ยนไปจากเดิม ดังนั้น รูปลักษณ์และบรรจุภัณฑ์ของน้ำปานะจึงมีการเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย จากเดิมที่เคยใส่ภาชนะเก็บไว้ดื่มสดหรือดื่มช่วงเวลาไม่เกินกำหนด ก็เปลี่ยนมาเป็นบรรจุลงในขวดแก้ว กล่องกระดาษ และกระป๋อง บรรจุขนาดเล็ก ใหญ่ มาก น้อย แตกต่างกันไป ตามความต้องการของผู้บริโภค

นอกจากการพัฒนาของน้ำปานะที่กล่าวมาทั้ง 3 ด้านแล้ว บางท่านหรือบางที่ยังมีประเด็นที่ตีความต่างกันออกไป เช่น “นม” จัดเป็น น้ำปานะ หรือไม่ ถ้าตีความตามพระวินัยว่า นมไม่จัดเป็นน้ำปานะ³⁴ ภิกษุ สามเณร รวมถึงผู้ประพฤติปฏิบัติธรรมจะไม่สามารถฉันนมในเวลาวิกาล จะไม่มีทายก ทายิกา ถวายเครื่องดื่มที่เป็นนมและเครื่องดื่มที่มีส่วนผสมของนม แต่ถ้าตีความตามพระสูตรว่า นมจัดเป็นน้ำปานะ³⁵ ภิกษุ สามเณร และผู้ปฏิบัติธรรมจะสามารถฉันนมในเวลาวิกาลได้ ทายก ทายิกา จะนำเครื่องดื่มที่เป็นนม หรือมีส่วนผสมของนมมาถวาย

“นม” นี้ ในความคิดเห็นของผู้วิจัยเห็นว่า ภิกษุหรือผู้ปฏิบัติธรรมสามารถถือปฏิบัติได้ทั้งสองนัย กล่าวคือ สำหรับผู้เคร่งครัดในพระธรรมวินัย จะไม่สามารถฉันน้ำนมในเวลาวิกาล ส่วนผู้ที่มิกำลังอินทรีย์เบาบาง สามารถพิจารณาฉันน้ำนมเพียงเพื่อให้ร่างกายอยู่ได้เหมาะแก่การประพฤติปฏิบัติธรรม

การถวายไอศกรีมให้ภิกษุ สามเณรฉันในเวลาวิกาล จัดเป็นการถวายน้ำปานะหรือไม่ ถ้าตีความว่า ไอศกรีมจัดเป็นน้ำปานะไม่ได้ มีส่วนผสมที่ทำมาจากมะพร้าวที่ท่านจัดว่าเป็นน้ำปานะที่ไม่สมควร มีรูปลักษณ์ที่ไม่ใช่เครื่องดื่มที่ทำจากผลไม้ ภิกษุก็ควรงด ไม่ควรฉันไอศกรีมในเวลาวิกาล แต่ถ้าตีความตามบริบทของสังคมที่เปลี่ยนไปว่า ไอศกรีมจัดเป็นน้ำปานะได้ ถึงจะมีส่วนผสมของกะทิที่ทำมาจากมะพร้าว แต่ก็ถือว่าเป็นอัพโภหาริก มีเหมือนไม่มี กล่าวไม่ได้ว่ามี กะทินั้น คือ น้ำที่คั้นจากมะพร้าว มีส่วนประกอบที่เป็นน้ำเสียมากกว่ามาก และถึงแม้ไอศกรีมจะมีรูปลักษณ์ที่ไม่ใช่เครื่องดื่ม แต่เมื่ออยู่ในอุณหภูมิปกติ ไอศกรีมก็คือเครื่องดื่มนั่นเอง ภิกษุ สามเณรฉันในเวลาวิกาลได้เหมือนน้ำปานะ ก็จะเห็นการพัฒนาของถวยาไอศกรีมที่ไม่เจอบนกับสิ่งอื่น แทนการถวายน้ำปานะในเวลาวิกาล

สรุปได้ว่า น้ำปานะหรือน้ำอัฐปาน คือ น้ำดื่มที่คั้นสดจากผลไม้ เมื่อมีเปลี่ยนแปลงผ่านไปบริบทสังคมเปลี่ยนไป ตามสภาพแวดล้อม เทคโนโลยีมีความเจริญก้าวหน้า น้ำปานะก็ได้มีการพัฒนาไปตามบริบทของสังคม มีวัตถุดิบที่นำมาทำน้ำปานะเพิ่มขึ้น หลากหลายชนิด มีวิธีการทำและวิธีการผลิตที่ทันสมัย มีรูปลักษณ์และการบรรจุภัณฑ์ที่ซับซ้อนหลากหลายที่แตกต่างไปจากเดิม

³⁴ ดูรายละเอียดใน วิ.ม.หา. (ไทย) 2/259/411.

³⁵ ดูรายละเอียดใน ข.ม. (ไทย) 29/159/444.

บทสรุปและเสนอแนะ

จากการศึกษาเรื่อง “วิเคราะห์การพัฒนาน้ำปานะหรือน้ำอัฐบานสู่สังคมปัจจุบัน” ซึ่งผู้วิจัยได้ตั้งวัตถุประสงค์ของการวิจัยไว้ 2 ประการ คือ 1) เพื่อศึกษาหลักการและแนวคิดของน้ำปานะหรือน้ำอัฐบานในคัมภีร์พระพุทธศาสนา และ 2) เพื่อศึกษาการพัฒนาของน้ำปานะหรือน้ำอัฐบานสู่สังคมปัจจุบัน

สรุปว่า ในสมัยพุทธกาล พระพุทธเจ้าได้ทรงอนุญาตน้ำปานะ หรือน้ำอัฐบานให้แก่ภิกษุสงฆ์เพื่อใช้เป็นเครื่องดื่มสำหรับดับกระหายและบรรเทาความหิวในเวลาวิกาล ที่ทรงอนุญาตนี้เป็นน้ำปานะที่ทำจากผลไม้บ้าง ทำจากใบไม้บ้าง ทำจากดอกไม้บ้าง แต่เราทราบกันโดยทั่วไปว่าน้ำปานะ 8 ชนิด หรือที่เรียกว่า “น้ำอัฐบาน” หรือ “อัฐบาน” น้ำปานะนี้จะต้องไม่ใช่สุราและเมรัย ไม่ใช่ น้ำปานะที่ทำจากธัญญาหารที่ห้าม ห้าม ไม่ใช่ น้ำปานะที่ทำจากมหาผลที่ห้าม ห้าม ควรทำให้สุกด้วยแสงอาทิตย์ ไม่ควรทำให้สุกด้วยไฟ

ในสังคมปัจจุบัน น้ำปานะหรือน้ำอัฐบานได้มีการพัฒนาจากเดิม ตามบริบทของสังคมที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา กล่าวคือ เครื่องดื่มมีมากมายหลายชนิด มีขั้นตอนและวิธีการผลิตที่ทำให้สุกด้วยไฟ มีการใส่บรรจุภัณฑ์และหีบห่อที่หลากหลาย เครื่องดื่มในปัจจุบันบางอย่างพอจะอนุมานจัดเข้าเป็นน้ำปานะได้ แต่บางอย่างก็ยากต่อการวินิจฉัยและตีความที่จะยุติ การจัดเข้าเป็นน้ำปานะได้ จำเป็นจะต้องศึกษาให้ละเอียด ลึกซึ้ง และอาศัยผู้รู้ช่วยอธิบายเพื่อเป็นแนวทางแห่งการศึกษาและปฏิบัติที่ถูกต้อง

ดังนั้น น้ำปานะหรือน้ำอัฐบานนี้ยังคงเป็นประเด็นที่น่าศึกษาอีกมาก ทั้งในเชิงประวัติศาสตร์ เชิงวิทยาศาสตร์เกี่ยวกับการนำประโยชน์ของน้ำปานะหรือน้ำอัฐบานไปใช้ในการดำรงชีวิตอยู่ในปัจจุบัน ผู้วิจัยมีความเห็นว่า ควรที่จะมีการศึกษาเพิ่มเติมให้มากยิ่งขึ้น เพื่อให้สังคมได้รู้ถึงคุณประโยชน์ของน้ำปานะหรือน้ำอัฐบานอย่างแท้จริง

บรรณานุกรม

- _____. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539.
- กรมการส่งเสริมการค้าระหว่างประเทศ, เครื่องดื่ม (ทุกประเภท). [ออนไลน์]. แหล่งที่มา https://www.ditp.go.th/contents_attach/780251/780251.pdf. [31 มกราคม 2567].
- ประยุทธ์ หลงสมบุญ. พจนานุกรมมคธ-ไทย. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ธรรมสาร จำกัด, 2546.

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ. ปทานุกรม บาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต ฉบับพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ. พิมพ์ครั้งที่ 6, กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2564.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอส. อาร์. พรินติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, 2551.

พระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี สุรเตโช). พจนานุกรม เพื่อการศึกษาพุทธศาสตร์. พิมพ์ครั้งที่ 5 , กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม, 2553.

พระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี สุรเตโช). ศัพท์วิเคราะห์. พิมพ์ครั้งที่ 4, กรุงเทพมหานคร :สำนักพิมพ์ เลียงเชียง เพียรเพื่อพุทธศาสตร์ จำกัด, 2558.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 2500. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2535.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล ชุด 91 เล่ม. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2534.

ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542. พิมพ์ครั้งที่ 1, กรุงเทพมหานคร : นามมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, 2546.

